

KEMENÇEDE YOK OLAN BİR UYGULAMA: “AHENK TELİ”

Mehmet YALGIN

EÜ DTM Konservatuarı, Çalgı Yapım Bölümü, Öğretim Görevlisi

Fotoğraf 1. Onnik ÜNER yapımı ahenk telli kemençe.

Fotoğraf 2. Nihat Doğu, Haldun Menemencioğlu yapımı ahenk telli kemençe ile.

Eski kemençe icracılarımızın fotoğrafları, müze ve özel koleksiyonlardaki kemençeler incelendiğinde, bu çalgılar üzerinde ana tellerin haricinde kullanılan bazı teller olduğu dikkat çeker. Ahenk teli olarak adlandırılan bu teller, yay ve parmak teması olmadan ana tellerin seslendirilmesi ile titreşime geçerek çalgıdaki işlevini yerine getirir.

Fotoğraflarla tespit edilen ahenk telli kemençe kullanmış icracılarımızdan bazıları, Sotiri, Kemal Niyazi Seyhun, Paraşko, Haluk Recai (Haldun Menemencioğlu), Lambros Leonarides, Ekrem Erdoğan ve Cüneyt Orhon olarak sayılabilir. Günümüzde emekli TRT Sanatçısı Nihat Doğu halen ahenk telli kemençe kullanmaktadır.

Ahenk teli, kemençede kullanılan üç ana telin haricinde takılan, tel ya da tellerden oluşur. Genellikle iki adet olarak takılmış, bazı icracılar tarafından tek olarak da kullanılmıştır. Bu teller, gelişi güzel her hangi bir sese akort edilmezler. İki ahenk teli olduğunda biri rast, diğeri düğâh olarak akortlanır. Tek tel kullanıldığında ise çoğunlukla düğâh perdesine akort edilir. Ahenk telleri seslendirilecek makamın karar ve güçlü seslerine göre de akort edilebilir. Ayrıca çalgının zayıf olan bir perdesinin güçlendirilmesi için de kullanılabilir. Ahenk telleri hangi seslere akort edilirse, çalgının seslendirilmesi esnasında, ilgili seslere basıldığında tınlaşımaya geçerler. Uyumlu ana ses ve armonikleri ile tınlaşımaya geçen ahenk telleri, aynı zamanda ana ses ve armoniklerini de beraberinde vererek, doğal bir çokseslilik oluşturur. Bu rollerinden ötürü, “ahenk telleri” olarak isimlendirilmiş ve ait oldukları çalgılara güzel bir derinlik kazandırmışlardır.

Ahenk teli, kemençeye ön kısmından bakıldığında, esas tellerin sol kısmına takılır (Fotoğraf 3–4). Teller kuyruğa ana teller gibi bağlanır (Fotoğraf 1). Eşiğin sol yan kenarına açılan çentiklere geçirilir (Fotoğraf 5), burgulukta rast ve yegâh burgularının arasına, icrayı engellemeyecek şekilde takılır. Kullanılan teller çeliktir ve 0.30–0.35mm kalınlığındadır. Burgu olarak, çoğunlukla kemik ve fildişi tercih edilmiş, abanoz ve pelesenk gibi sert ağaçlar da kullanılmıştır.

Fotoğraf 1, 3, 4 ve 5'teki kemençe Onnik Usta yapımıdır, Kemal Niyazi Seyhun'dan öğrencisi Nihat Doğu'ya geçmiştir. İki adet ahenk telli olarak yapılmış olan kemençenin ahenk tellerinden bir tanesi sonradan çıkartılmıştır. Fotoğraf 2'de Nihat Doğu tarafından çalınan kemençe, Haldun Menemencioğlu yapımıdır ve iki adet ahenk teli bulunmaktadır.

Yukarıda isimleri verilen kemençeciler yaklaşık 100 yıla yakın bir süre Türk Müzik Tarihinin içerisinde olmuşlardır. Fakat kullandıkları kemençelerde ahenk teli olmasına rağmen bu konu Kemençe üzerine yazılan kaynaklarda yer almamıştır. Nihat doğu, Ruşen Bey'in ahenk tellerine ve tel altına takılan lastiklere karşı olduğunu hatta bir keresinde “sök o telleri ve lastikleri” diye kendisini uyardığını ifade etmiştir. Buradan anlaşılıyor ki ahenk teli kullanmayan hatta bunlara karşı çıkan icracılarımız da bulunmaktadır. Kemençede ahenk telinin kullanılmasına bazı eski kemanların ve sînekemanların esin kaynağı olduğu anlaşılıyor.

Yedi ana telin haricinde beş-yedi adet ahenk teli olan sînekeman (viola d'amour) hakkında Rauf Yekta Bey; Avusturya-Macaristan'dan Eflak ve Sırbistan yolu ile İstanbul'a geldiğini, III. Sultan Selim zamanında tanbur ve ney ile beraber üçlü olarak kullanıldığını belirtmektedir.¹ Günümüzde ise tanbur ve ney çalgıları kemençe ile birlikte klasik üçlü olarak tanımlanmaktadır. Sînekemandaki ahenk tellerinin kemençeye uyarlanması fikri bu süreçte gerçekleşmiş olabilir.

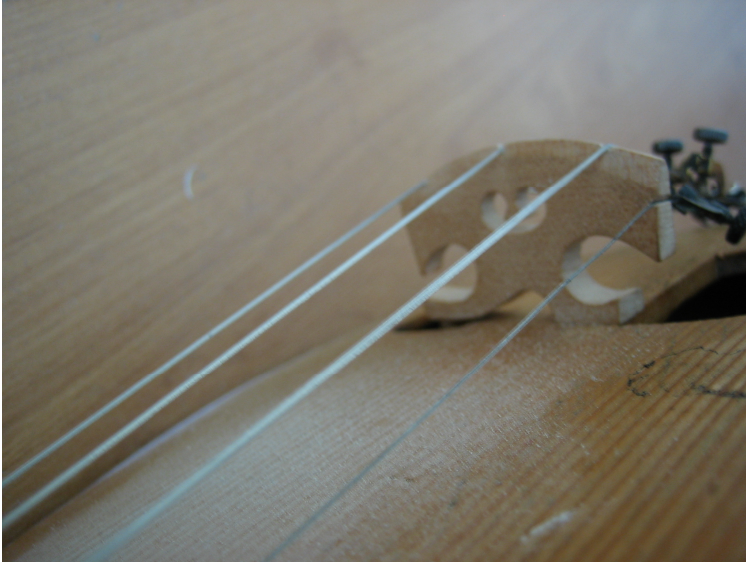
¹ Rauf Yekta Bey, *Türk Musikisi*, İstanbul, Pan Yayıncılık, 1986,s.86.

Fotoğraf 3. Ahenk teli ön görünüş

Fotoğraf 4. Ahenk teli yan görünüş

Fotoğraf 5. Ahenk telinin eşığe takılması

Mahmut R. Gazimihâl Musiki Sözlüğünde sinekeman için, "7 kirişi vardı. Üç en kalını gümüş sarmalıydı. Bu 7 telin altlarında 'kuyruk, eşik ve dokunaklık altlarından geçen' 7 madeni tel daha vardır; yayın dokunamayacağı durumdaki bu ikinci takım

teller esas tellere hemahenk olarak titreşip üst komşularını beslerler² ifadelerini kullanıyor ve ahenk tellerinin işlevini çok güzel açıklıyor. Sînekemanın Türk Müziğindeki kullanımı kemençeye model olabileceği gibi ahenk telinin Özbekistani ve İran klasik kemençelerinde de kullanıldığı bilinmektedir.

*Belyayev, Eichhorn'un koleksiyonunda, 19. yüzyıla ait, Özbekistani, çok telli bir kemençe görmüştü. Ana tellerin arasında, ara telleri de vardı: (Muzikalniye instrumentı Uzbekistana, Moskova, 1933, s.56). Bu, Semerkant veya Buhara saraylarının, yaylı tanburları olabilirlerdi. İran klasik kemençeleri de, büyük tekneli kemençelerdi. Farmer, bu klasik İran kemençelerinin, sekiz ana teli ile birlikte, ara tellerinin de bulunduğunu yazıyordu.*³

Ahenk telinin günümüz uygulamaları

Ahenk tellerin ana telleri desteklemesi, çalgıya hacim ve derinlik kazandırması uygulanmasındaki tercih sebeplerindendir. Ahenk telli kemençe kullanıcılarının ve yapımcılarının azalması ile unutilan bu uygulama, günümüzde sadece birkaç icracıda, müze ve özel koleksiyonlardaki kemençelerde bulunmaktadır.

Ahenk telinin günümüz icracıları tarafından kullanılması, yapımcılarca uygulanması için tarafımdan yapılan ahenk telli kemençeler, günümüz icracıları ve çalgı yapımcıları tarafından denenmiş ve beğenilmiştir. Bu beğeni neticesinde bazı icracılar kemençelerine ahenk teli uygulaması yaptırmışlardır.

Kaynakça

- GAZİMİHÂL, R. Mahmut. *Musiki Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1961.
- ÖGEL, Bahaeddin. *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, Ankara, 2000.
- ÖZTUNA, Yılmaz. *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1990.
- YAYINGÖL S. Hasan. *Müziğin Gelişimi ve Biçimleri*, Anadolu Üniversitesi Basımevi, Eskişehir, 1988.
- YEKTA, Rauf. *Türk Musikisi*, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1986.

² Mahmut R. Gazimihal, *Musiki Sözlüğü*, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1961, s. 232.

³ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültür Tarihine Giriş*, Ankara, Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, 2000, s. 286